

Szymon Godawa*

PEDAGOGIKA SPECJALNA GESTALT W PRACY Z OSOBAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

*Bądź tym, kim jesteś, i mów to, co czujesz, ponieważ ci,
którzy mają z tym problem nie są ważni,
a Ci, którzy są ważni, nie mają z tym problemu.*
Fritz Perls

Artykuł został poświęcony koncepcji pedagogiki Gestalt w procesie rozwoju osób niepełnosprawnych intelektualnie. W pracy poruszono problematykę Gestalt w kontekście filozoficznym, psychologicznym, jak i pedagogicznym. Szczególne miejsce zajęły zagadnienia związane z nurtem terapeutycznym, edukacyjnym oraz osobą pedagoga specjalnego Gestalt.

W kontekście pracy z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie opisane zostały zagadnienia holistycznego postrzegania człowieka, terażniejszości oddziaływania na osobę, jakości kontaktu między pomagającym a podmiotem, któremu udzielane jest wsparcie, facylitacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. Ponadto scharakteryzowano problematykę zasady wzajemnych powiązań, figury i tła, domykania całości oraz homeostazy w kontekście życia osób niepełnosprawnych.

W literaturze przedmiotu niepełnosprawność intelektualna przedstawiana jest jako zjawisko wielowymiarowe (stopnie niepełnosprawności intelektualnej, choroby współwystępujące, etiopatogeneza, towarzyszące dysfunkcje motoryczne, zachowania, emocjonalne, społeczne i inne), co w efekcie prowadzi do zróżnicowanych podejść teoretycznych do tego zagadnienia (Sękowska, 1998). Funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnością intelektualną zajmują się m.in. pedagogika specjalna, psychologia, socjologia, medycyna. Na potrzeby niniejszego opracowania zjawisko to będzie rozpatrywane głównie z punktu widzenia pedagogiki specjalnej. Jedną z najczęściej stosowanych typologii wyróżnia trzy koncepcyjne podejścia do definiowania pojęcia niepełnosprawności intelektualnej: psychologiczno-społeczne, kliniczno-medyczne oraz praktyczne (Sowa, 1999). Niepełnosprawność intelektualna jest ujmowana z perspektywy społecznej, zgodnie z którą

* Uniwersytet Śląski w Katowicach.

upośledzenie jest zatem funkcją stosunku pomiędzy osobami niepełnosprawnymi a ich otoczeniem. Występuje wówczas, gdy osoby te napotkają na kulturowe, fizyczne lub społeczne bariery, ograniczające ich udział w różnych zakresach działalności, dostępnych dla innych obywateli. Tak więc niepełnosprawność może wystąpić w postaci utrudnienia, ograniczenia lub uniemożliwienia brania udziału w życiu danej społeczności na równym poziomie z innymi (Krause, 2010, s. 110).

Głębsza analiza pod tym kątem znajduje odzwierciedlenie w modelu społecznej reprezentacji niepełnosprawności intelektualnej, określającym, iż niepełnosprawność powstaje poprzez nadanie takich atrybutów na podstawie uzgodnień społecznych, które mają dychotomiczne źródło. Najpierw wywodzi się ono z pamięci społecznej, a co za tym idzie z tradycji. Dopiero w kolejnym etapie pochodzi z bezpośredniej interakcji niepełnosprawnego i środowiska (Gustavsson i Zakrzewska-Manterys 1997).

Pedagogika specjalna Gestalt jest pojęciem zupełnie nowym, można ją traktować jako specyficzne podejście do pracy z osobami niepełnosprawnymi, obejmując kontekstualnie zarówno pedagogikę Gestalt, jak i rozważania w kontekście tradycji psychologicznej, kierunku psychoterapeutycznego oraz specyficznego podejścia filozoficznego (Paruzel-Czachura, 2015), realizując jednocześnie wybrane podstawowe zasady i założenia klasycznej pedagogiki specjalnej.

Określenie Gestalt to z języka niemieckiego postać, forma, całość. Gestalt może oznaczać kształtowanie, nadawanie właściwej struktury (Ginger, 1995). Największy wpływ na rozwój Gestalt mieli m.in.: Fritz Perls, Laura Perls, Paul Goodaman oraz Ralph Hefferline.

Psychologia Gestalt to dział psychologii zajmujący się procesami postrzegania (Paruzel-Czachura, 2015). Filozoficzne podstawy terapii i pedagogiki Gestalt (Paruzel-Czachura, 2015) stanowią:

- uwarunkowania ontologiczne, związane z holizmem, będącym wyrazem całościowego oglądu człowieka, oraz monizmem, który znajduje odzwierciedlenie w odejściu od rozwarstwienia człowieka na ciało i duszę;
- uwarunkowania epistemologiczne i metodologiczne, obejmujące realność świata, źródło poznania (pierwszeństwo doświadczenia nad rozumem, co było bliskie m.in. poglądom D. Hume'a), rolę myśli, doświadczenia i emocji w poznaniu (sygnały pochodzące z ciała mają kluczowe znaczenie w poznaniu i są istotne dla harmonijnego rozwoju każdego człowieka);
- uwarunkowania antropologiczne, inspirowane egzystencjalizmem, obejmujące autentyczność (nieoszukiwanie siebie poprzez zakładanie różnorodnych masek, przyjmowanie niespójnych wewnętrznie póz), wolność (człowiek decyduje sam za siebie i sam o sobie, nie jest całkowicie uzależniony od czynników zewnętrznych), dialog (człowiek ma silną potrzebę łączności z innymi) oraz lęk (który jest motywatorem i pierwszym etapem poszukiwania sensu istnienia);
- uwarunkowania etyczne, obejmujące m.in.: odpowiedzialność i wolność (człowiek jest odpowiedzialny sam za siebie), racjonalność, dobro i zło.

Podejście Gestalt wykorzystywane w pedagogice ma pełne uzasadnienie naukowe, na co wskazują prace m.in. W. Żłobickiego (2008), O. Burowa (1995, 2001), A. Prengela (1983), H. Seela (1997).

Istotą edukacji w podejściu Gestalt jest bezpośrednio i całościowe porozumiewanie się między podmiotami na płaszczyźnie ciała, rozumu i uczuć, przy czym urzeczywistnianie owego holistycznego myślenia o człowieku wiąże się ze świadomością własnej przestrzeni życiowej, tworzenia własnej przestrzeni działania, uświadomienie sobie własnego pochodzenia oraz uznania ograniczoności własnego poznania, własnej świadomości i doczesności swej egzystencji (Żłobicki, 2008, s. 44).

Pedagogika Gestalt obejmuje w swym założeniu edukację jako całość, scalenie procesu nauczania i wychowania, zwraca uwagę na indywidualność podmiotów oddziaływania edukacyjnego oraz nauczycieli, koncentruje się także na potrzebach intelektualnych, fizycznych i emocjonalnych wszystkich członków procesu edukacyjnego, kształtowanie humanizmu, przybliżenie szkół i programów nauczania do „realiów życia codziennego” (Burow, 1991). Inspirującą rolę w tworzeniu zajęć w tej koncepcji powinni mieć sami uczniowie. Pedagog powinien być niejako „pół kroku za uczniami”, odpowiadać w adekwatny sposób na zapotrzebowania uczniów, uwzględniając jednocześnie kontekst i realia szkoły. Nauczyciel jest zobowiązany katalizować początkowe sytuacje, wspierać procesy percepcji problemów oraz ułatwiać i inspirować sposoby twórczego rozwiązywania.

Założenia teoretyczne pedagogiki Gestalt związane są mocno z podstawami teoretycznymi kierunku terapeutycznego, który został stworzony w latach sześćdziesiątych XX wieku.

[...] podobnie jak wiele innych teorii zmiany i psychoterapii, narodził się z niepokoju, energii, i konsekwentnego, twórczego myślenia. Jak wszystkie podejścia psychoterapeutyczne, stanowi zbiór hipotez opisujących rzeczywistość, oparty na spójnym systemie założeń i metod terapeutycznych. Jego źródłem nie jest naukowa pewność, lecz twórczy wysiłek ludzi, którzy w najlepszy dostępny sobie sposób wykorzystali dane, którymi dysponowali (Houston, 2006, s. 34).

Kierunek ten posiada dziesięć zasad, obejmujących:

- samoświadomość (kluczem do rozwoju jest nabycie wiedzy – świadomości na swój temat);
- całościowość (człowiek jest zintegrowanym organizmem);
- odpowiedzialność (człowiek powinien brać odpowiedzialność za swoje emocje, myśli, organizm i relację z drugim człowiekiem);
- znaczącą rolę potrzeb (naturalnym mechanizmem każdego człowieka jest zaspokajanie swoich potrzeb);
- kwestionowanie człowieka jako wartości dobrej lub złej (człowiek jest bytem jako takim, tj. nie ma natury ani złej, ani dobrej, a zatem nie powinien podlegać ocenie);

- teraźniejszość;
- zasadę wzajemnych powiązań (człowiek nie może funkcjonować w oderwaniu od rzeczywistości, jest powiązany z najbliższym otoczeniem, wchodzi z nim w interakcje);
- naturalną tendencję do domykania całości;
- zasadę samoregulacji;
- zasadę związaną z figurą i tłem (Paruzel-Czachura, 2015).

Podstawowe pojęcia terapii Gestalt obejmują ponadto: *now and how*, proces, *awareness*, kontakt graniczny, pole i system, twórcze przystosowanie, cykl doświadczenia, niedomknięte figury, opór, homeostazę, branie odpowiedzialności, eksperymentowanie, prawo do odmienności, postawę „sympatii”, holistyczne podejście do człowieka, komplementarne bieguny, emocjonalne i cielesne angażowanie się, agresję, twórczość i wyobraźnię oraz funkcjonowanie jednostki w grupie (Ginger, 1995).

Ryc. 1. Postrzeganie w Gestalt

Źródło: <http://kut.org/post/gestalt-principles-and-why-we-search-whole>.

Szczególne znaczenie dla pedagogiki specjalnej Gestalt ma holistyczne podejście do osoby niepełnosprawnej rozumiane jako pojmowanie człowieka w jego pięciu głównych wymiarach: fizycznym, w którym funkcjonuje „świat emocjonalny”, oraz

rozumowanie, wymiar duchowy i społeczny (Ginger, 1995). Holizm przejawia się przede wszystkim w całościowej percepcji człowieka (nie można oddzielać rozwoju emocjonalnego od fizycznego, problemów somatycznych od równowagi emocjonalnej i rozumowej itd.), jego ścisłej synergii ze środowiskiem. Ponadto holizm zakłada m.in. pogląd, **iż w doświadczeniu człowieka uczestniczą wszystkie zmysły, doświadczenie to jest całościowe i stanowi wyraz porządku świata.** Filozoficznymi podstawami tego poglądu są m.in. koncepcje Barucha Spinozy, Karla Jaspersa, Edmunda Husserla i Georga Hegla (Paruzel-Czachura, 2015).

Duże znaczenie ma także prawo do odmienności, rozumiane jako praca nad oryginalnością każdego człowieka. W klasycznej pedagogice specjalnej skupiamy się głównie na przystosowaniu człowieka do otoczenia, adaptacyjnej edukacji, terapii i rewalidacji. W Gestalcie proponuje się pracę przede wszystkim nad oryginalnością i zasobami wewnętrznymi osób niepełnosprawnych. Czasami powinno odbywać się to kosztem usprawniania czy wyuczania pewnych funkcji, nabywania kompetencji. W centrum uwagi zostaje umieszczone subiektywne poczucie szczęścia podmiotu oddziaływania, nie zaś obiektywne zadowolenie osób trzecich z osiągniętych rezultatów pracy pedagogicznej. Kluczowe znaczenie w rozwoju człowieka ma jego samorealizacja. Trafnie może obrazować to metafora „ogrodnika”. Oligofrenopedagog jest właśnie owym ogrodnikiem, który pracuje z różnymi roślinami, delikatnymi, czasem połamanymi i cierpiącymi. Bardzo często w kontekście społecznym (wymagania placówki, oczekiwania rodziców) podejmuje się karkołomnego zadania „transformacji delikatnej rośliny na przykład w dąb”, gdzie jego działania skazane są z góry na niepowodzenie, ponieważ usiłuje dokonać niemożliwego. Przekładając ten przykład na język pedagogiki, pierwszą powinnością pedagoga powinno być wsparcie rozwoju, idące w kierunku samorealizacji osoby niepełnosprawnej, traktując oczekiwania i wymagania społeczne z mniejszą estymą. Tak powinno być na przykład z nauką języków obcych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, gdzie rodzi się naturalne pytanie o celowość takich oddziaływań.

Duże znaczenie ma także pole i system, gdzie praca z człowiekiem niepełnosprawnym nie może być prowadzona w oderwaniu od jego środowiska naturalnego, uwzględniając zasoby i deficyty jego najbliższego otoczenia.

Awareness to inaczej czujność, wrażliwość, „falująca uwaga”, oscylująca na przeżyciu – przeżywaniu, obejmująca impulsy płynące z ciała, emocje oraz myśli, skupiona wewnętrznym i zewnętrznym otoczeniu, tzw. „bezpośrednia świadomość” (Ginger, 1995).

Gestalt jest bardzo często utożsamiany przede wszystkim z maksymą „tu i teraz”, jednak trafniej oddaje jego sens *now and how*, który uwydatnia fenomenologicznie aspekt skupienia się w czasie teraźniejszym na jak, a nie dlaczego, skupiając się na opisie fenomenów, a nie na ich wyjaśnianiu (Ginger, 1995).

10 zaleceń terapii Gestalt, które jednocześnie można z powodzeniem odnosić do pedagogiki i pedagogiki specjalnej Gestalt (Żłobicki, 2008; Sills, Fish i Lapworth, 1999), to:

1. Żyj Teraz: zajmuj się terażniejszością, a nie przeszłością czy przyszłością.
2. Żyj Tutaj: zajmuj się tym, co jest obecne, nie tym, czego nie ma.
3. Poddaj się temu, jaki jesteś: bądź taki, jaki jesteś, akceptuj siebie.
4. Przestań wyobrażać sobie: doświadczaj tego, co jest rzeczywiste.
5. Weź pełną odpowiedzialność za swoje czyny, uczucia i myśli – bądź uczciwy wobec siebie.
6. Wyrażaj: a nie manipuluj, nie wyjaśniaj, nie usprawiedliwiaj, nie osądzaj.
7. Doświadczaj w pełni całej gamy emocji, tak nieprzyjemnych i bolesnych, jak i przyjemnych.
8. Nie akceptuj żadnych zewnętrznych żądań i poleceń: „powinieneś”, które są sprzeczne z Twoją wiedzą o sobie samym.
9. Przestań niepotrzebnie myśleć: zamiast tego zobacz i posmakuj, bądź gotów do eksperymentowania, by napotkać nowe sytuacje.
10. Bądź otwarty na zmianę i rozwój.

Pedagogika specjalna Gestalt łączy w sobie założenia podejścia terapeutycznego, filozoficznego oraz edukacyjnego. Pedagog specjalny z jednej strony odpowiada za proces edukacyjny i wychowawczy, z drugiej obejmuje swoim oddziaływaniem pewne określone procesy terapeutyczne. W tym kontekście osoba pedagoga specjalnego Gestalt, obok podmiotu oddziaływania, odgrywa kluczową rolę. Dyskutując na temat predyspozycji osób pracujących z niepełnosprawnymi intelektualnie zgodnie z koncepcją Gestalt, należy uwzględnić poglądy m.in.: J. Dawida, M. Grzegorzewskiej, H. Borzyszkowskiej, J. Wyczęsany, R. Ossowskiego, J. Pańczyka, C. Kosakowskiego, C. Freineta, B. Nawroczyńskiego, O. Lipkowskiego, M. Kreutz, S. Szumana, Z. Młysakowskiego, J. Schwarza, L. Bandury, J. Korczaka, A. Kamińskiego, Cz. Czarpówa, B. Suchodolskiego, A. Neilla, S. Jedlewskiego, Z. Mysłakowskiego, S. Dobrowolskiego, J. Schwarza, J. Legowicza, W. Okonia, J. Bohuckiego, J. Kozłowskiego, T. Kotarbińskiego, ale również F. Perlsa, L. Perls, P. Goodamana, R. Hefferline oraz W. Żłobickiego. Pedagog Specjalny Gestalt powinien charakteryzować się m.in. poczuciem humoru i autoironii, podmiotowym podejściem do ucznia, empatią i otwartością, autentycznością w relacjach z podopiecznymi, refleksyjnością i myśleniem w sposób plastyczny, otwarty na innowację, świadomy pełnionej przez siebie roli, wytrwały i cierpliwy w pracy terapeutyczno-wychowawczej (Sekułowicz, 2013). Z. Kosyrz wprowadza pojęcie osobowości efektywnej nauczyciela, która koncepcyjnie koreluje z wymaganiami stawianymi pedagogowi Gestalt. Autor definiuje ją jako:

[...] układ właściwości osobowych wychowawcy, które wyznaczają jego działanie i myślenie pedagogiczne. Na układ ten składają się społeczne i biologicznie ukształtowane, a zarazem ściśle ze sobą zintegrowane składniki obejmujące: światopogląd, motywację, zainteresowania, zdolności, inteligencję, mechanizmy temperamentalne i charakterologiczne oraz samoregulacyjne (Kosyrz, 2005, s. 38).

Pedagog powinien budować przestrzeń, w której osoba niepełnosprawna ma możliwość ciągłego rozwoju, zdobywa doświadczenia w pożądanym interakcjach ze światem i buduje swą tożsamość na tej podstawie, tworzy swoją wrażliwość na świat wewnętrzny i zewnętrzny. W Gestalt pedagog pracuje przede wszystkim „własną osobą”, powinien mieć rozwinięte kompetencje osobiste, w szczególności kompetencje kreatywne, komunikacyjne oraz współdziałania.

Kompetencje komunikacyjne to zdolności do przekazywania informacji pomiędzy partnerami interakcji, a więc nadawcą i odbiorcą; podejmowana w określonym kontekście wymiana werbalnych, wokalnych i niewerbalnych sygnałów (symboli) w celu uzyskania lepszego poziomu współdziałania, koordynacji ludzkiej aktywności (Wysocka, 2007).

Kompetencje kreatywne to zdolność twórczego pobudzania aktywności osób niepełnosprawnych i ich rodzin na wielu płaszczyznach (Czaja-Chudyba, 2007). Kompetencje te obejmują umiejętności nowatorskiego podejścia do pracy i gotowość do poszukiwania nowych rozwiązań, aktywny stosunek do świata i życia, akceptację nowości, nieschematyczne działanie (Popek, 1988), twórcze myślenie, łatwość kojarzenia i myślenia niestandardowego (Grzegorzewska, 1961), nieschematyczne postępowanie, które powinno w szczególności uwzględniać realizację potrzeb i rozwoju uczniów zgodnie z ich profilem osobistym (Nęcka, 1987).

Kompetencje współdziałania to zdolności do kooperowania z innymi ludźmi (Bańko, 2000), którego głównym celem jest podejmowanie działań na rzecz osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin. Kompetencje te obejmują: łatwość działania w zespole, postawę prospołeczną, twórcze rozwiązywanie konfliktów (podobnie jak kreatywność), umiejętność prowadzenia negocjacji, kreowanie warunków owocnej współpracy, świadomość procesów zachodzących w grupie, rozpoznawanie faz procesu grupowego oraz ról, jakie przyjmują poszczególni członkowie grupy, odwaga do konfrontacji, działanie w zgodzie z własnymi przeczuciami i przekonaniami, niekiedy odsłanianie swoich słabości, wyrażanie własnych oczekiwań i postaw, gotowość do modelowania odpowiednich postaw, obecność emocjonalna w relacji z drugim człowiekiem oraz w grupie, gotowość do przyjmowania krytyki, wytrwałość i odporność psychiczna, dystans do własnej osoby (Godawa, 2014, s. 86–87).

Współczesna praca pedagoga specjalnego wymaga nabywania zupełnie nowych kompetencji i kwalifikacji zawodowych, a co za tym idzie, wymaga zupełnie nowego podejścia w stosunku do podmiotu oddziaływania. Gestalt umożliwia elastyczne dostosowanie pracy terapeutycznej w pracy z niepełnosprawnymi intelektualnie, tak aby wspomagać ich w szeroko pojętym rozwoju, tworzyć czasoprzestrzeń do podmiotowego spotkania z drugim człowiekiem, samorozwoju i samorealizacji.

Nakreślona w tym opracowaniu tematyka wprowadza do pedagogiki specjalnej nowy obszar, jakim jest Pedagogika Specjalna Gestalt. Jest to nowe podejście w pracy z osobami niepełnosprawnymi. Podstawowe założenia teoretyczne zawierają wybrane zasady i założenia klasycznej pedagogiki specjalnej, sięgają do tradycyjnej psychologii humanistycznej, kierunku psychoterapeutycznego Gestalt oraz specyficznego

podejścia filozoficznego. Obejmują jednocześnie klasyczną pedagogikę Gestalt.

Niezwyczajnie istotną cechą zawodu pedagoga specjalnego jest aktywność w kontakcie z podopiecznymi, bycie w nieustającym, osobowym spotkaniu, które umożliwia szeroko rozumiany rozwój, dorastanie i prawidłowe funkcjonowanie podopiecznego. Taką perspektywę umożliwia pedagogika specjalna Gestalt, która kładzie duży nacisk na nieustanną refleksyjną diagnozę funkcjonalną, na bycie pół kroku za podopiecznym, skupienie się na jego rzeczywistych potrzebach i pragnieniach (nie tylko na celach terapeutycznych determinowanych potrzebami środowiska). Ponadto kładzie nacisk na funkcjonowanie osoby niepełnosprawnej w konkretnym środowisku, w czasie teraźniejszym (nie można zakładać celów edukacyjno-rozwojowych z dużym wyprzedzeniem), postrzega człowieka niepełnosprawnego w holistyczny sposób, troszcząc się o wszystkie sfery życia człowieka.

Na podstawie przeprowadzonych badań własnych (Godawa, 2014) oraz po przeprowadzeniu kwerendy źródłowej literatury można przedstawić listę sugestii konkretnych zmian w pracy oligofrenopedagogów determinowanych podejściem Gestalt. Wsparcie pracy pedagogów specjalnych powinno obejmować: tworzenie specjalistycznych szkoleń i kursów doszkalających, organizację superwizji, organizację grup wsparcia, organizację grup interwencji kryzysowych dla oligofrenopedagogów, organizację terenowych zespołów badawczych, budowę zaplecza superwizorów i terapeutów wspierających rozwój oligofrenopedagogów. Szczególne znaczenie mają superwizja i grupy interwencyjne. Superwizja rozumiana jest jako regularne spotkania z mentorem związane z autokontrolą jakości swojej pracy. Grupa interwencyjna to z kolei forma pomocy profesjonalistom organizowana przez zespół ekspertów pracujących w konwencji Gestalt. Ich zadaniem jest wsparcie pedagoga specjalnego biorącego udział w superwizjach czy grupach wsparcia, w pracy merytorycznej i specyficznych problemach zawodowych wymagających natychmiastowego działania.

Autor artykułu ma nadzieję, że przedstawiona problematyka, stanie się inspiracją do dalszych rozważań, w zakresie rozwoju oligofrenopedagogów, co w konsekwencji przełoży się na jakość pracy z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie. Wyrazem miłości i szacunku do niepełnosprawnych jest m.in. tworzenie dla nich przestrzeni do realizacji swoich potrzeb. Organizacją tej przestrzeni w środowisku edukacyjno-terapeutycznym, ale także domowym mają zajmować się w sposób celowy i zamierzony właśnie pedagodzy specjaliści.

BIBLIOGRAFIA

- Bańko, M. (2000). *Inny słownik języka polskiego*. Warszawa.
- Burow, O. (1995). Uczenie się w wolności? Perspektywa pedagogiki humanistycznej wobec reform szkolnych i w kształceniu nauczycieli. W: B. Śliwierski (red.), *Pedagogika alternatywna – dylematy teorii*. Kraków.
- Burow, O. (1993). *Gestaltpedagogik*. Paderborn.
- Czaja-Chudyba, I. (2006). Pedagogika zabawy rozwoju kompetencji twórczych nauczycieli. W: B. Muchacka (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*. Kraków.
- Godawa, S. (2014). *Predyspozycje osobowościowe i kompetencje wychowawcze oligofrenopedagogów*. (Niepublikowana dysertacja doktorska). Cieszyn: Uniwersytet Śląski w Katowicach.
- Grzegorzewska, M. (1961). *Listy do młodego nauczyciela, cykl I–III*. Warszawa.
- Gustavsson, A. i Zakrzewska-Manterys, E. (1997). Wprowadzenie: Społeczny kontekst upośledzenia. W: A. Gustavsson i E. Zakrzewska-Manterys. *Upośledzenie w społecznym zwierciadle*. Warszawa.
- Houston, G. (2006). *Gestalt, terapia krótkoterminowa*. Gdańsk.
- Kosyrz, Z. (2005). *Osobowość wychowawcy*. Warszawa.
- Krause, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków.
- Popek, S. (1988). Zdolności i uzdolnienia twórcze – podstawy teoretyczne. W: S. Popek (red.), *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*. Warszawa.
- Sekułowicz, M. (2013). *Nauczyciele szkolnictwa specjalnego wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym*. Wrocław.
- Sękowska, Z. (1998). *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Warszawa.
- Sowa, J. (1999). *Pedagogika specjalna w zarysie*. Rzeszów.
- Wysocka, E. (2007). Komunikacja interpersonalna. W: *Encyklopedia pedagogiki XXI wieku. T. II*. Warszawa.
- Żłobnicki, W. (2008). *Edukacja holistyczna w podejściu Gestalt*. Kraków.

PEDAGOGIKA SPECJALNA GESTALT W PRACY Z OSOBAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Słowa kluczowe: pedagogika specjalna Gestalt, pedagogika Gestalt, pedagogika osób z niepełnosprawnością intelektualną, terapia Gestalt

Streszczenie: Artykuł został poświęcony koncepcji pedagogiki Gestalt w procesie rozwoju osób niepełnosprawnych. W pracy poruszono problematykę Gestalt w kontekście filozoficznym, psychologicznym, jak i pedagogicznym. Szczególne miejsce zajęły zagadnienia związane z nurtem terapeutycznym (m.in. proces, kontakt, *awareness*, pole i system, odpowiedzialność, twórcze przystosowanie, homeostazę, prawo do odmienności, twórczość i wyobraźnię, niedomknięte figury oraz bycie tu i teraz), edukacyjnym oraz osoba pedagoga specjalnego Gestalt.

SPECIAL PEDAGOGICS GESTALT

Keywords: special pedagogics Gestalt, pedagogics Gestalt, therapy Gestalt

Abstract: The article describes special pedagogics Gestalt in philosophical, psychological, as well as pedagogical context (process, contact, awareness, creative adapter, creation and imagination, field and system, entity here and now).